

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

(Майя ПІКОЛАСВА)

2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ МУЗЕЙНОЇ ПРАКТИКИ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

за напрямом «03 Гуманітарні науки»

спеціальністю «032 Історія та археологія»

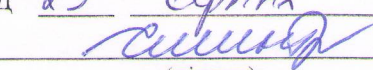
Форма навчання	Курс	Семестр	Тривалість тижнів	Форма контролю
денна заочна	2	4	4	іспит

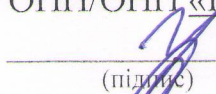
м. Одеса, 2024 р.

Робоча програма навчальної музейної практики для студентів ІІ курсу факультету історії та філософії, напряму «03 Гуманітарні науки», спеціальності «032 Історія та археологія», освітній рівень перший (бакалаврський) : ОНУ, 2024. 12 с.

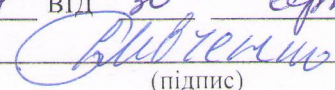
Розробник: Избаш-Гоцкан Тетяна Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Протокол № 1 від "29" серпня 2024 р.
Завідувач кафедри (Олена СМИНТИНА)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Погоджено із гарантом ОПП/ОНП «Історія та археологія»
 (Наталія ПЕТРОВА)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Схвалено навчально-методичною комісією факультету історії та філософії

Протокол № 1 від "30" серпня 2024 р.
Голова НМК (Галина ЛЕВЧЕНКО)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри

Протокол № ___ від "___" _____ 20__ р.
Завідувач кафедри _____ (_____
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри

Протокол № ___ від "___" _____ 20__ р.
Завідувач кафедри _____ (_____
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Опис музейної практики

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 6 годин – 180	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва) Спеціальність <u>032 Історія та археологія</u> (код і назва) Рівень вищої освіти: <u>перший (бакалаврський)</u>	<i>Обов'язкова</i>	
		Рік підготовки:	
		2-й	2-й
		Семестр	
		4-й	4-й
		Лекції	
		-	-
		Практичні, семінарські	
		-	-
		Самостійна робота	
180 год.	180 год.		
Форма підсумкового контролю: <u>диф.залік</u>			

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

I. Вступ

Музейна практика відповідає навчальному плану підготовки бакалаврів за спеціальністю 032 «Історія та археологія» і проводиться із студентами на другому курсі в кінці четвертого семестру. Практика розрахована на 4 тижні, містить 6 кредитів ECTS та проводиться відповідно до наскрізної програми навчальної практики студентів. Навчальна музейна практика є складовою частиною навчального процесу, наукової та навчально-виховної роботи на факультеті. Змістовно практика пов'язана із теоретичним курсом з музеєзнавства та пам'яткознавства, історичним краєзнавством, а також різноманітними вибірковими спецкурсами і має на меті узагальнити навчальний матеріал у практичній площині.

Специфіка полягає у поєднанні практичної роботи в базовому музейному закладі із ознайомленням із різноманітними типами музейних закладів, з метою показати як в музейних колекціях відображається історичний процес.

II. Мета та завдання музейної практики

Мета – ознайомити студентів зі специфікою та принципами пам'яткоохоронної діяльності, музейної роботи, формування музейних колекцій та зв'язку діяльності музейного та вищого навчального закладу.

Завдання:

- Залучити студентів до різних видів пам'яткоохоронної діяльності;
- Ознайомити студентів із різними типами музейних установ, джерелами формування їх колекцій та принципами їх діяльності;
- Навчити студентів складати тексти екскурсій та проводити їх;
- Сприяти патріотичному вихованню, розвитку загального та наукового кругозору, підвищенню культурного рівня, поглибленню знань в галузі історії України та всесвітньої історії;
- Ознайомити студентів із тим, як відображається історичний процес в музейних колекціях та пам'ятках архітектури та культурної спадщини.

Основні компетенції, що повинні виробитися у студентів по результатах музейної практики.

Загальні:

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 11. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

СК 12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

СК 14. Здатність до опрацювання предметних даних у регіональному контексті.

В результаті проходження музейної практики, студенти повинні досягти наступних програмних результатів навчання:

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН 9. Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.

ПРН 10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.

ПРН 12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.

Знати:

- основні музейні об'єкти міста Одеси, міст Одеської області, України в цілому;
- принципи роботи пам'яткоохоронних установ;
- принципи побудови музейних експозицій;
- основи опису та збереження пам'яток історії та культури в Одесі та області;
- способи комплектування музейних фондів;
- принципи проведення екскурсій.

Вміти:

- виконувати допоміжну фахову роботу спеціаліста історика та археолога-співробітника музейної установи;
- узагальнювати фактичний матеріал, набутий під час відвідування музеїв та самостійно опрацьованої літератури;
- орієнтуватися в музейних скарбах Одеси та Одеської області;
- здійснювати лекції та бесіди з використанням матеріалів музеїв;
- мати уявлення та необхідні практичні знання й навички щодо створення чи оформлення музейних експозицій в школах та на підприємствах і установах міста й області.
- розробити та повести екскурсію

III. Організація проведення практики

Базою практики може виступати будь-яка музейна установа.

До основних обов'язків студентів відноситься

- 1) прослуховування лекцій та екскурсій, що дають співробітники музею – бази практики;
- 2) виконання практичних завдань, передбачених програмою практики;
- 3) суворе дотримання прийнятих в музейних установах правил охорони праці (в музеях – базах практики) та норм поведінки й практичної роботи.
- 4) ознайомлення з іншими музейними установами, що входять до ознайомчої частини практики.

Від студентів вимагається суворе дотримання прийнятих на базі практики правил охорони праці і протипожежної безпеки, обов'язкове проходження ними інструктажів (попереднього і на кожному конкретному місці праці).

До обов'язків керівника практики від навчального закладу належить

- контроль за відвідуванням студентами занять практики та підтримання дисципліни в групі;

- допомога студентам в виконанні практичних завдань практики та оцінка практики в цілому.

До обов'язків керівника практики від бази практики належить надання студентам інформації про діяльність музейної установи та сформування практичних завдань, які найкращою мірою відповідатимуть меті музейної практики. Характер завдань, які виконуються для потреб музейної установи повинен суворо відповідати профілю навчання і по тривалості не заважати виконанню навчальних завдань.

На узагальнення матеріалів практики та підготовку підсумкового звіту відводиться час до початку наступного семестру. Звіт про проходження практики та інша документація подається до 10 вересня.

IV. Зміст практики

Базою музейної практики є Одеський археологічний музей НАН України (ОАМ).

Основний фонд музею являє собою найбільшу колекцію джерел по давньої історії Північного Причорномор'я, він налічує понад 170 тисяч археологічних джерел давньої історії Півдня України від кам'яної доби до середньовіччя, в тому числі 55 тисяч монет, єдина в Україні колекція пам'яток Стародавнього Єгипту, найбільше у державі зібрання античних раритетів. (вул. Ланжеронівська, 4).

У міру накопичення матеріалів в ході науково-дослідної та збиральної роботи створюються і інші експозиції, що розкривають найрізноманітніші аспекти життя Одеси і краю.

Завдання, що виконуються на базі практики:

- проведення історико-архівних і бібліографічних досліджень щодо об'єктів культурної спадщини ОАМ, виготовлення коротких історичних довідок;
- участь у складанні облікової документації, заповнення облікових карток, підготовка відповідних додатків до них;
- участь у проведенні інвентаризації фондів ОАМ;
- складання текстів екскурсій;
- допомога у проведенні реставрації пам'яток археології (при необхідності)

Перелік робіт не є вичерпним та може зазнавати варіацій в залежності від потреб музеїв (базової музейної установи), з якими співробітничає керівник групи, що проходить практику. Завдання роздаються студентам індивідуально, в залежності від бажань практикантів та можливостей бази практики та музеїв.

Завдання що виконуються під час ознайомчої частини практики

- ознайомлення із експозицією музеїв Одеси, Одещини, інших музеїв України

- ознайомлення з історією утворення музейних колекцій

Останні завдання можуть виконуватись і на виїзді.

Під час музейної практики, студенти в групах відвідують Музеї Одеси, з метою загального ознайомлення.

В якості музейних установ для ознайомлення пропонуються наступні об'єкти в м. Одесі:

1. Історико-краєзнавчий музей (вул.Гавана,4).
2. Муніципальний музей особистих колекцій імені О.В. Блещунова (вул. Польска, 19)
3. Одеський Художній Музей (вул. Софіївська, 5-а).
4. Літературний музей (вул. Ланжеронівська, 2) – Сад скульптур.
5. Музей Західного та Східного мистецтва (вул. Пушкінська, 9)
6. Музей історії Одеського національного університету імені

І.І. Мечникова

7. Палеонтологічний музей Одеського національного університету імені

І.І. Мечникова

Крім того, в програмі музейної практики передбачена можливість відвідання музеїв Одеської області та сусідніх областей. Серед них:

8. Білгород-Дністровський музей-фортеця XV ст. (Одеська область. м. Білгород-Дністровський).
9. Білгород-Дністровський краєзнавчий музей.
10. Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

Дистанційне навчання

Студенти, котрі в умовах воєнного стану не мають можливості проходити практику в Одесі, відвідують музеї за місцем проживання та музеї, які надали доступ до своїх фондів онлайн. Завдання, форми та методи контролю є ідентичними тим, що виконують студенти, які проходять практику в Одесі.

Чотири форми дистанційної роботи:

1. Проведення історико-архівних і бібліографічних досліджень, виготовлення коротких історичних довідок; участь у складанні облікової документації, заповнення облікових карток, підготовка відповідних додатків до них;
2. Відвідання музею (краєзнавчого, міського чи шкільного) за місцем проживання та вивчення його експозиції. Звітність: фотозвіт, опис одного експонату за вибором, аналіз однієї вітрини/експозиції. А також звіт з відвідання.
3. Прослуховування лекцій в Муніципальному музеї особистих колекцій імені О.В. Блещунова онлайн або у відеозапису. Звітність – конспект з власними коментарями.
4. Відвідування онлайн експозицій світових музеїв.
 - [Лувр](#) (Париж, Франція)
 - [Національна галерея мистецтва](#) (Вашингтон, США)
 - [Музей Метрополітен](#) (Нью-Йорк, США)
 - [Музей Акрополя в Афінах](#) (Греція)
 - [Музей кікладської культури в Афінах](#) (Греція)
 - [Музей Іракліона на острові Крит](#) (Греція)
 - [Музей Галілея](#) (Флоренція, Італія)
 - [Паризькі муніципальні музеї](#) (Париж, Франція)
 - [Британський музей](#) (Лондон, Великобританія)

- [Музеї Ватикана](#) (Ватикан)
- [Національний природничий музей при Смітсонівському інституті](#) (Вашингтон, США)
- [Музей сучасного мистецтва](#) (МоМА), (Нью-Йорк, США)
- [Музей історії і науки Оксфорда](#) (Оксфорд, Великобританія)
- [Смітсонівський музей американського мистецтва](#) (Вашингтон, США)

Звітність – аналогічна звітності першої форми роботи

Індивідуальні завдання

- складання та проведення власної екскурсії на базі практики

Індивідуальне завдання розробляється керівником практики від кафедри і видається кожному студенту. Зміст індивідуального завдання повинен урахувати конкретні умови та можливості підприємства (організації, установи), відповідати потребам виробництва і одночасно відповідати меті і завданням навчального процесу.

Індивідуальне завдання повинно відповідати рівню теоретичної та практичної підготовки, здібностям студентів.

Зміст індивідуальних завдань конкретизується і уточнюється під час проходження практики керівниками від навчального закладу і бази практики. Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть у подальшому бути використані для виконання курсової або дипломної роботи (проекту), для підготовки доповіді, статті або з іншою метою за узгодженням з кафедрою та базою практики.

Кожний студент веде щоденник проходження практики за встановленою формою. Він повинен відображати практичну роботу в базових музеях, а також екскурсії. Підсумком практики в певній мірі повинен стати письмовий звіт про зроблену роботу, виконання завдань. Студент, який пройшов музейну практику, має можливість у майбутньому здійснювати лекції та бесіди з використанням матеріалів музею, а також брати участь в оформленні експозицій на факультеті, в школі, на підприємствах та в установах місця та області.

V. Методичне забезпечення

1. Гребцова І. С. Музеологія: навч.-метод. посіб. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 142 с.
2. Музеологія. Програма курсу для студентів історичного факультету. Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять / Дудяк О. А., Файда О. В. Львів, 2009.

VI. Форми та методи контролю. Підведення підсумків практики

Кожний студент веде щоденник проходження практики. Він повинен відображувати практичну роботу в базових музеях, а також наслідки екскурсій. Підсумком практики в певній мірі повинен стати письмовий звіт про зроблену роботу, виконання завдань. Студент, який пройшов музейну практику, має можливість у майбутньому здійснювати лекції та бесіди з використанням

матеріалів музею, а також брати участь в оформленні експозицій на факультеті, в школі, на підприємствах та в установах місця та області.

На узагальнення матеріалів практики та підготовку підсумкового звіту відводиться час до початку наступного семестру. Звіт про проходження практики та інша документація подається до 10 вересня.

Оцінювання студентів здійснюється на підставі:

- щоденників практики, де мають бути відображенні дії студентів протягом кожного дня навчальної практики, а саме практичну роботу в базовому музеї, а також наслідки екскурсій;
- матеріалів інвентаризації археологічних пам'яток;
- підсумкової залікової співбесіди, де студент в усній форм звітує щодо здобутих ним знань та вмінь та демонструє залікову документацію.

Розподіл балів, які отримують студенти

Практичні завдання на базі практики	Індивідуальні завдання на базі практики	Ознайомча частина практики	Звітна документація	Сума
40	40	10	10	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D		
60-69	E	задовільно	не зараховано з можливістю повторного складання
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Вимоги до звіту про підсумки практики.

Кожний студент веде щоденник проходження практики. Він повинен відображувати практичну роботу в базових музеях, а також наслідки екскурсій. Підсумком практики в певній мірі повинен стати письмовий звіт про зроблену роботу, виконання завдань. Студент, який пройшов музейну практику, має можливість у майбутньому здійснювати лекції та бесіди з використанням матеріалів музею, а також брати участь в оформленні експозицій на факультеті, в школі, на підприємствах та в установах місця та області.

Під час проведення музейної практики керівники організують спеціальні учбові заняття та тематичні консультації. Для цього залучаються провідні працівники музеїв. Заняття запроваджуються по приблизній тематиці:

1. Основи музеєзнавства, як допоміжної наукової дисципліни.
2. Історія музеїв та їх кваліфікація
3. Наукове комплектування.
4. Роль експозиції та її збереження.
5. Науково-дослідна, освітня, виховна діяльність музеїв.

Приблизна тематика студентських рефератів (виконуються в разі необхідності відробітки).

1. Історичні музеї України, їх роль та соціальні функції.
2. Принципи побудови експозицій історичних музеїв.
3. Побудова музейної експозиції (музей за вибором).
4. Науково-дослідна робота музеїв (музей за вибором).
5. Просвітницька діяльність музеїв (музей за вибором).
6. Робота виставок музеїв (музей за вибором).
7. Фондова робота музеїв (музей за вибором).
8. Збереження та реставрація пам'яток оборонної архітектури середньовіччя на раннього модерного часу.
9. Одеса як пам'ятка містобудування XIX століття.
10. Охорона пам'яток архітектури та історії
11. Історія музеїв міста Одеси (музей за вибором).

VII. Рекомендовані джерела та інформаційні ресурси

Законодавча база проведення музейної практики:

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (1805-III, редакція від 25.01.2019)
2. Указ Президента України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді» від 27.10.2009 № 3754/981/538/493
3. Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» №334/2015;
4. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки» №580/2015;
5. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», від 09.04.2015 № 314;
6. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», від 09.04.2015 № 317;
7. Закон України про музеї та музейну справу від 29.06.1995 з доповненнями та уточненнями (останнє від 21.01.2016 р.).

VIII. Рекомендована література:

Основна

1. Основи музеєзнавства: навчальний посібник / В.В. Виноградова Ю В., Г. Дарчук. Львів, 2012. 184 с.
2. Руденко С. Б. Музейна пам'ятка : соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей. Київ: НАКККіМ, 2012. 120 с.
3. Якубовський В.І. Музеєзнавство : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський : Мошак М. І., 2012. 351 с.
1. Ізбаш-Гоцкан Т.О., Колесніченко Є. Музей «Нумізматична колекція професора Петра Йосиповича Каришковського» *Український нумізматичний щорічник*. Вип. 5. Переяслав, 2021. С.320-324.
2. Котлер Н. Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів. Київ: Стилос, 2010. 528 с.
3. Легасова Л., Шевченко Н. Концептуальні засади наукової діяльності Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» на 2012– 2020 рр. *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 240–257.
4. Маньковська Р.В. Музеї України у суспільно-історичних викликах ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Простір, 2016. 408 с.
5. Музейні колекції: історія, дослідження, атрибуція. Київ: ТОВ ХІК, 2010. 324 с.
6. Петрова Наталія. Музейні колекції Одещини в системі формування народознавчої компетенції студентів-істориків (з досвіду роботи) *Проблеми збереження і популяризації культурної спадщини: виклики та можливості*. Львів: ТзОВ «Нео Друк», 2018. С.324-330.
7. Петрова Н. О. Фахова підготовка істориків засобами музейної педагогіки: виклики сучасності та досвід роботи ОНУ імені І.І.Мечникова *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія: Історичні науки. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2022. Вип. 59. С.122-130.
8. Піоро В., Рябчук С. Як себе бачить і чого прагне сучасний музей. *Музейний простір*. 2013. № 1. С. 2-6.
9. Соціологія музею: презентація на тлі простору і часу. Київ : НАКККіМ, 2015. 218 с
10. Одеський музей західного і східного мистецтва / вст. ст. І. Глебової, Л. Сауленко. К.: Мистецтво, 2017. 240 с.

Додаткова

1. Брами Одеси / упоряд. Луговий О.М. Одеса, 2010. 340 с.
2. Красножон А. В. Фортеці та міста Північно-Західного Причорномор'я (XV-XVIII ст). Одеса: Чорномор'я, 2018. 312 с.
3. Кризь призму пам'яті і часу: Одеський Рішельєвський ліцей у спогадах сучасників. До 200-річчя від дня заснування / автор-упорядник О.О. Синявська. Одеса, 2017. 300 с.
4. Кушнір В.Г. Народознавство Одещини. Одеса, 2008. 245 с.

5. Петрова Н.О. Одеський історико-краєзнавчий музей в системі національно-патріотичного виховання та формування народознавчої компетенції студентів-істориків (з досвіду роботи) *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. № 15. Одеса, 2016. С. 60-64.
6. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 428 с.
7. Солодова В.В. Формування та розвиток документальних колекцій у складі фондів Одеських музеїв (1825-2003). Одеса, 2010. 304 с.
8. Тютюнджи М., Красножон А. В. Місто Ізмаїл та його фортифікація (за джерелами XVI-XIX ст.). Одеса: Чорномор'я, 2019. 581 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. Архітектура Одеси. – <http://archodessa.com/>
2. Вісник Одеського краєзнавчого музею. – Вип. 1-14. – Режим доступу: <http://www.history.odessa.ua/publication3/stat16.htm>
3. Державний архів Одеської області. – <http://archive.odessa.gov.ua/>
4. Капустіна Н.І. Концепція розвитку (стан, збереження традицій, основні напрями та перспективний план розвитку і діяльності) Дніпропетровського національного історичного музею імені Д.І. Яворницького на 2011–2015 рр. [Електронний ресурс] // <http://museum.dp.ua/project03.html>.
5. Музей і майбутнє: тенденції розвитку музеїв у світі на межі тисячоліть. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0140.html>
6. Музейний простір України [Електронний ресурс] На сервері “Музейний портал України”[on-line]. Режим доступу: <http://www.ukrmuseum.org.ua>
7. Управління культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації. – <http://culture.odessa.gov.ua/>
8. Чупрій Л. В. Стан та проблеми музейної справи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.museumukraine.org.ua/index.php?go=News&in=view&id=4744>